

Upravo u drugom članku koji govori o supsidijarnosti, Bono Šagi nastoji sve što se odnosi na supsidijarnost u Crkvi osvijetliti kroz tri motrišta: ekleziološko i to obrazlaganjem eklezioloških pretpostavki; sociološko, pokazujući položaj konkretne crkvene zajednice i civilnog društva; te praktično-pastoralno u svjetlu problematike sadašnjeg organiziranja. Autor pokušava odgovoriti na ključna pitanja poput toga je li načelo supsidijarnosti primjenjivo za Crkvu kao specifičnu hijerarhijsku uređenu zajednicu i ako jest na koji način; kako supsidijarnost shvatiti i kako je uspostaviti na planu crkvene institucionalnosti, struktura unutar Crkve i kako je razvijati u crkvenom bazičnom zajedništvu. Odgovor na ta pitanja autor vidi u povezanosti s cjelokupnom pokoncilskom crkvenom obnovom. Naglašava da su u traganju za provedivim odgovorima tijekom vremena nastajali nesporazumi na relaciji hijerarhija – baza. Šagi zaključuje svoj govor o supsidijarnosti ističući potrebu za razvijanjem osjećaja crkvenosti u širokim slojevima vjernika i to kao djelotvorne suodgovorne crkvenosti u mnogovrsnim uvjetima našega društva koje se tek formira kao demokratsko i civilno.

Kraj knjige pridržan je izvješću iz radionica koje su, uz predavanja i rasprave, bile jedna od metoda rada na susretu mladih znanstvenika koje je inicirao *Centar*. Prva radionica na temu »solidarnost« na početku se pozabavila solidarnošću u sociološkoj perspektivi nadovezujući se prije svega na Durkheimovu tipologiju solidarnosti. Slijedi tumačenje nekih tipičnih evanđeoskih elemenata solidarnosti s posebnim osvrtom na hrvatsko društvo ukazujući na insuficijentnost sadašnjih oblika solidarnosti te negativne pojave u društvu koje je ono gotovo prihvatilo kao normalno. Naglašava se kako suženo shvaćanje solidarnosti u smislu *trgovine* ili *sol-*

darnosti protiv nije u skladu s kršćanskom solidarnošću te je neophodno u građansku solidarnost unijeti nove i svježije evanđeoske elemente. Pokušavajući odgovoriti na pitanja može i treba li se birati one s kojima trebamo biti solidarni te tko smo to *mi* koji trebamo biti solidarni, zaključuje se da je potrebno prema načelima socijalnog nauka Crkve dovesti do djelatne solidarnosti i to na temelju istine, pravde i dostojanstva čovjeka. Radionice na temu »supsidijarnosti« bavile su se raspravom o ulozi laika u Crkvi i društvu s posebnim osvrtom na laičke udruge, pri čemu se govorilo o konkretnim problemima s kojima se one susreću u svom djelovanju. Govorilo se i o pitanju decentralizacije i opasnosti anarhije te voluntarizma i povećanja birokratskog aparata nudeći i moguće odgovore i rješenja. Zaključeno je da decentralizacija traži odgovorne i društveno aktivne građane pa je važno raditi na odgoju za odgovorno građanstvo te poticati društvenost kod mladih članova društva.

Irena Sever

Ivan DEVČIĆ, *Bog i filozofija*,
Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2003.

Kada je čovjek postavio sebi prvi put pitanje o Bogu mi sa sigurnošću ne znamo, niti ćemo ikada to znati. Ali to se sigurno dogodilo onda kada se zapitao za svoje podrijetlo i svrhu njegova obitavanja na ovoj zemlji. Možemo pretpostaviti da je to bilo veoma davno, a sigurni smo da nas to pitanje muči i danas. Može nam izgledati paradoksalno, ali ova će nam knjiga potvrditi, da je pitanje Boga bilo prisutno tijekom cijele ljudske svjesne povijesti, pa čak i onda kada je izgledalo da se čovjek nije izričito na njega osvrtao.

Knjiga koja je pred nama novo je i vrijedno djelo proizašlo iz pera vrsnog i aktualnog filozofa i pisca. Knjiga dr. Devčića podijeljena je na tri djela. Prvi dio se bavi vrlo složenim i filozofski izazovnim problemom odnosa vjere i razuma, a sastavljen je od četiri poglavlja. Drugi dio sadrži pet poglavlja, a nosi naslov »Bog filozofa«. U njemu nam autor donosi glavne postavke pojedinih filozofa i filozofskih pravaca u odnosu na pitanje o Božjoj opstojnosti i pitanja koja iz toga proizlaze, kao i mogućnost naše spoznaje tih istih problema. Treći i završni dio, ima tri poglavlja i nosi naslov »Bog religije«, a predstavlja sustavno istraživanje s područja vrlo mlade i aktualne filozofske discipline nazvane Filozofija religije.

Kako knjiga tvori jednu jedinstvenu znanstvenu cjelinu, autor je unatoč podjele na dijelove, knjigu zamislio kao konzistentnu misaonu cjelinu, koju je zbog preglednosti i pristupačnosti čitatelja, podijelio u dvanaest poglavlja. Stoga numeracija poglavlja teče od prvoga do dvanaestoga, bez obzira na podjelu na dijelove. Mi ćemo se u ovom kritičkom osvrtu držati ove cjelovitosti, prosuđujući je postupno, poglavlje po poglavlje.

Autor započinje svoju raspravu pitanjem: »Može li razum spoznati Boga i može li mu vjera u tome pomoći?« (str. 5). Ovim je zacrtan smjer rasprave, kao i očekivanja od intelektualnog truda, kojega sigurno nije nedostajalo da bi nastalo ovakvo djelo.

Svjestan da je problem odnosa vjere i razuma bio prisutan već u antičkoj filozofskoj misli, premda do kraja tematiziran tek u kršćanskoj europskoj misli, autor u prvom poglavlju istražuje upravo taj odnos. Kao vrstan filozof i sustavan znanstvenik, dr. Devčić nas postupno uvodi u ovu tešku problematiku, pitanjem o odnosu našeg iskustvo i razuma. Naime, ovo pitanje

najizravnije cilja na mogućnost naše spoznaje, što će biti presudno u našoj raspravi. Nadalje, autor istražuje odnos vjere i razuma; najprije povijesno, a potom ga i teoretski obrađuje. Posebna pažnja je posvećena krajnjim pozicijama u davanju isključive prednosti, kako razumu (racionalizam), tako i vjeri (fideizam). Autor naprotiv zagovara skladan i komplementaran odnos između vjere i razuma. Ovaj odnos je obrađen u svom povijesnom kontekstu, od Augustina, preko Anzelma, Tome Akvinskoga, pa sve do Ivana Pavla II.

Kao što smo već napomenuli, odnos vjere i razuma tijekom je povijesti bio posebno tematiziran u europsko-kršćanskom ozračju; zato je autor smatrao korisnim donijeti u drugom poglavlju stavove crkvenog učiteljstva glede ovog pitanja. On je to učinio analizom relevantnih crkvenih dokumenta, počevši od enciklike *Mirari vos arbitramur*, pape Grgura XVI., pa sve do dogmatske konstitucije *Dei verbum*, II. vatikanskog sabora. Uočivši da je II. vatikanski sabor stavio naglasak na jedinstvu u odnosu vjere i razuma, a enciklika *Fides et ratio*, Ivana Pavla II. taj je naglasak ispunila u potpunosti, autor je treće poglavlje posvetio filozofskoj analizi ove enciklike.

Devčićeva prosudba enciklike pomaže nam, ne samo da shvatimo njezin sadržaj, nego nam jasno pokazuje kako se filozofski može i mora promišljati ona ista pitanja kojima se bavi i vjera. On, poput samog sv. Oca, koji je i sam filozof, pokazuje izvrsno poznavanje ozbiljnosti povijesnog trenutka u kojem se našla sama filozofija. On nastoji jasno pokazati da je nužno potrebno povratiti povjerenje, koje je suvremena filozofija izgubila glede sposobnosti ljudskog razuma, a koje ova enciklika jako brani. Razum i vjera su, premda autonomni svatko na svom području, nužno upućeni jedno na drugo. To se događa iz jednostavnog razloga što čovjek posjeduje »samo

jednu jedinu nedjeljivu spoznajnu moć, koja obuhvaća vjeru kao sposobnost primanja i razum kao sposobnost razumijevanja primljenog«, ističe dr. Devčić.

Kako je ova analiza kod našeg autora uklopljena u cjelovito istraživanje naše teme, ne iznenađuje nas njegova odluka da četvrto poglavlje posveti jednoj drugoj enciklici, koja je prethodila gornjoj i koja joj je na neki način pripravila put. Riječ je o enciklici istog Pape pod naslovom *Veritatis splendor* i koju dr. Devčić ovdje prosuđuje u tijesnoj vezi s enciklikom *Fides et ratio*. Ovo nam poglavlje otkriva duboko poznavanje problematike kod našeg autora, kao i nadarenosti za uočavanjem bitnih zajedničkih filozofskih odrednica koje on pronalazi, ne samo u ovim enciklikama, nego i u bogatoj sekundarnoj literaturi kojom se on služi kako bi potkrijepio svoje stavove. Ono što karakterizira ove enciklike jest uočavanje krize u suvremenoj filozofiji i teologiji, analiza njezinih uzroka, te traženje rješenja. Nakon što je istaknuo kako je glavna tema *Veritatis splendor* kriza morala, a *Fides et ratio* kriza ljudske spoznaje, on zaključuje svoju analizu dubokim uvidom da je riječ zapravo o jednoj jedinoj krizi, o krizi suvremenog čovjeka. Prebacivši ove zaključke na čisto filozofsku razinu, Devčić postavlja dobre temelje za obnovu pristupa filozofiji, kad kaže da »nema etike kao znanosti o dobru bez metafizike kao znanosti o bitku i njegovim zadnjim principima«.

Drugi dio knjige, kojega možemo na neki način nazvati središnjim, započinje s petim poglavljem u kojem nam se dr. Devčić pokazuje, ne samo kao izvrstan analitičar, nego i kao filozof koji postavlja čvrste temelje za rješavanje problematike s kojom se bavi. On uočava da je jedno od prvih antičkih filozofskih pitanja, pitanje o *archè*, zapravo pitanje o duhu, koje će se kao takvo pokazati tek u povijesnom razvoju filozofije, a po prvi put i potpuno nedvojbeno

dogodilo se to u Platonovoj filozofiji. No, s otkrićem duha, Platon je uveo jedan novi, za našu raspravu veoma važan problem – problem suprotstavljanja duha i materije. Time se izgubilo prvotno shvaćanje jedinstva *archè*. Ovo suprotstavljanje će biti riješeno tek u kršćanskoj filozofiji srednjega vijeka. Filozofija u ovom povijesnom razdoblju, pod plodnim odnosom s kršćanskom Objavom, razvila je personalističko shvaćanje duha.

Ovo shvaćanje će se na žalost ponovno izgubiti s novovjekom filozofijom, na čelu s R. Descartesom, koji je obnovio antičko suprotstavljanje duha i materije. Kao reakcija na ovo rješenje, u nakani da se uspostavi prvotno jedinstvo, uslijedila su i druga nepovoljna rješenja ovog odnosa; od monizma, ponovnog dualizma, do paradoksalnog svođenja duha na materiju. Jaka filozofska intuicija vodi našeg autora do prepoznavanja paradoksalne prisutnosti duha u našem u takozvanoj »krizi duha«, koja očituje jaki vapaj suvremenog čovjeka za njim. Ovaj vapaj bi se, prema Devčiću mogao i trebao uslišati, a to se treba učiniti tako da se ponovno otkrije prisutnost duha. On nam nudi izvrstan filozofski model koji je on otkrio u Platonovoj »drugotnoj plovidbi« i Augustinovu poniranju u ljudsku unutrašnjost. Središnja vrijednost Platonsva puta je u uvidu »da se duh i duhovna stvarnost ne mogu spoznati ako se oslanjamo na tjelesnost i osjetilnost«, a Augustinova u tome što je veoma blisko suvremenom čovjeku opterećenom naglašenom brigom za njegovo ja i njegovu nutrinu.

Sada, kada je postavio solidne filozofsko-spoznajne temelje svoga istraživanja, Devčić se može upustiti u analizu filozofskog shvaćanja Boga tijekom povijesti. To on i čini u šestom i sedmom poglavlju. Sada se jasno pokazuje koliku znanstvenu vrijednost i originalnost nosi ovo Devčićevo djelo, koje nam nudi nove horizonte i

rješenja na pitanje koje je zaokupljalo cijelu povijest filozofije. Naime, ovdje se jasno pokazuje da filozofska potraga za Bogom nije ništa drugo nego iskonska filozofska potraga za prvim počelom cjelokupne stvarnosti, potraga za *archè*. Ova nam poglavlja na vrlo sintetičan način donose vrijedne rezultate istraživanja ljudskog uma glede Božje opstojnosti i njegovih atributa iz perioda srednjega vijeka, kao i mukotrpna lutanja ljudskog uma u periodu suvremene filozofije, koje je došlo čak dotle da negira Božje postojanje.

Čak i u slučaju pojedinih filozofa, poput G. Marcela i N. Berdjajeva, koji su strastveno zagovarali postojanje duhovne stvarnosti i Boga, te žestoko kritizirali racionalizam, autor sasvim objektivno uočava i njihovo odricanje vrijednosti objektivnim razumskim razlozima za Božje postojanje. Rezultate suvremene filozofije glede ovog problema, Devčić je izrazio jezgrovitom tvrdnjom da ona ne dopušta razumski govor o Bogu, jer se »jednom smatra da racionalno govor o Bogu nije moguć, jer nije znanstven, drugi put, jer ne smije biti znanstven«.

S devetim poglavljem autor priprema teren za otvaranje završnog djela knjige u kojem će biti obrađeno pitanje Boga s aspekta filozofije religije. Ovdje je on kao središnja pitanja obradio dva: mogućnost filozofskog govora o Bogu i odnos Boga religije i Boga filozofije. Na prvo pitanje su se profilirala tri različita tipa odgovora, a na drugo četiri.

Treći dio nam pokazuje autorovu jasnu opredijeljenost za znanstveni pristup filozofskom istraživanju, koje uvijek uvažava najnovija otkrića svih, a posebno bližih znanstvenih disciplina. Uvjeren da filozofija religije može pomoći pri istraživanju ove problematike, on nas uvodi najprije u epistemološke i metodološke probleme suvremene filozofije religije. Ako se dile-

me o naravi filozofije religije donekle usuglašavaju oko toga da je ona razumsko proučavanje religioznog fenomena, kao ljudskog fenomena, i proučavanja bitnih elemenata religije općenito, ostaje pitanje epistemološke metode. Obradivši sve važnije metode koje koriste i predlažu stručnjaci s ovoga područja, Devčić predlaže da se u istraživanju kombinira s različitim metodama, budući da nijedna nije dostatna. Ali se pri tom ne smije zaboraviti, ističe on, da se filozofija religije ne može ograničiti samo na opisivanje i uspoređivanje religijske danosti, nego mora potražiti konstitutivne principe tog istog religijskog fenomena, a to će je onda dovesti u najužu vezu s metafizičkom spoznajom Boga.

Autor svoje istraživanje zaokružuje analizom monoteizma velikih religija: židovstva, kršćanstva i islama, ističući kako je za njih Bog istovremeno transcendentan i imanentan svijetu; za razliku od drugih religija kojima je božanstvo samo imanentno svijetu i na neki način istovjetno s njime.

Recimo na kraju da ova nova knjiga dr. Devčića predstavlja izvorno znanstveno filozofsko djelo, koje krasi jasnoća izričaja, sintetičnost izloženih teza i izražajna znanstvena objektivnost. Djelo je vrlo aktualno s obzirom na problematiku kojom se bavi i sveobuhvatnost s kojom je ona obrađena. Imajući rečeno u vidu možemo s pravom ustvrditi da spada među rijetke knjige iz ove problematike na hrvatskom jeziku. Knjiga će zasigurno biti na veliku korist, kako strogo znanstvenom čitateljstvu, tako i šire opće-kulturnom čitateljstvu za filozofsku i duhovnu izgradnju.

Borislav Dadić